

קטורת הסמים

מִים ראשונים: כבר הקדשנו דף [למזבח הזהב](#) שייעודו העיקרי הוא הקטרת הקטורת, בפרשת תצוה, כולל מיקומו הכפול, הן בתוך המשכן ובהיכל והן במקרא, בסוף פרשת תצוה לאחר השלמת כל כלי המקדש וקידוש אהרון ובניו. הפעם נתמקד בקטורת עצמה. ואם נכפול ונחזור על דברים הלא כבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א).

ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זפה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת ריח מעשה ריח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך לה': איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: (שמות ל לד-לח).¹

וישם את מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים פאשר צוה ה' את משה: (שמות מ כו-כו).²

ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אתם: (ויקרא י א).³

ולקח מלא המחטה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות: (ויקרא טז יב-יג).⁴

ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף: וישח אהרן כפאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת וכפר על העם: ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה: (במדבר יז יא-יג).⁵

¹ לאחר שכבר צוותה התורה על מזבח הזהב הוא מזבח הקטורת ואף ציינה את תפקודו, ככתוב מספר פסוקים קודם, שמות ל ז-ח: "והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנחת וקטירנה: ובהעלת אהרן את הנחת בין הערבים וקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדריכתם", בא כאן תיאור הקטורת עצמה, כולל האיסור הכפול מחד גיסא לא להקטיר על המזבח קטורת זרה (שם פסוק ט), ומאידך גיסא לא לעשות קטורת במתכונת קטורת המקדש. שים לב ששני הציוויים: זה של עשיית המזבח וזה של עשיית הקטורת נחלקים בין פרשת תצוה ופרשת כי תשא, אך בסדר חלוקת התורה לסדרים כמנהג קריאת התורה בארץ ישראל, זהו סדר אחד וכך גם בחלוקה לפרקים (פרק ל, כאשר ביניהם מפרידים מצוות מחצית השקל, כיור הנחושת ושמן המשחה).

² אם נדלג על כל אזכורי הקטורת (ומזבח הקטורת) החוזרים ונשנים בפרשות ויקהל ופקודי, התחנה הבאה היא הקטרת הקטורת הראשונה במשכן עם הקמתו - טרם חניכתו וחניכת אהרון ובניו. מי הוא הראשון שהקטיר את הקטורת? משה! הקטרת הקטורת הראשונה הייתה חלק מהצבת המשכן וכלי מלאכתו, לפני תחילת העבודה בו! משה מקטיר את הקטורת על מזבח הזהב אשר מוצב כבר באוהל מועד, אבל אח"כ מכסה הענן את המשכן ומשה לא יכול להיכנס אליו! ראה הפסוקים המסיימים את ספר שמות, סוף פרשת פקודי. "ענן הקטורת" (ראה הביטוי בויקרא טז יג) הופך לענן כבוד ה' ומשה שמקים את המשכן ומקטיר בו את הקטורת הראשונה, שוב לא יכול להיכנס אליו. ראה דברינו [הקריאה למשה](#) בפרשת ויקרא.

³ לאחר הקמת המשכן, בשבעת ימי המילואים של חניכתו וחניכת (חינוך) אהרון ובניו, גם ביום השמיני בו הושלמה חניכתם, נזכרים קרבנות למיניהם, אך אין שום אזכור לקטורת! לאחר שהוקטרה פעם אחת ע"י משה בעת הקמת המשכן, היא לא מוזכרת בכל תהליך חנוכת המשכן. איפה היא נזכרת לראשונה וע"י הכהנים? בקטורת שהקטירו נדב ואביהו ביום השמיני! האם באו בני אהרון להשלים את הקטורת לחנוכת המשכן כשראו שהיא לא מוקטרת? האם הרגישו שמשהו חסר? אם אכן כך, אולי נוכל לראות באור קצת שונה את מעשיהם. כך או כך, למדנו גם על כוחה ההרסני של הקטורת בעת שהיא נעשית שלא כדון, מוטיב שיחזור גם אצל קרח ואצל עוזיה ובמדרשים להלן. נראה שכך דואלי זה טמון במילה "סמים" שהוא ריבוי של סם.

⁴ התחנה הבאה של הקטורת, אולי הידועה ביותר, היא בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, בה הייתה הקטורת מוקטרת לא בקודש, בהיכל "לפני הכפרות" או "לפני הפרוכת" (שמות לו), לא אל מול קודש הקדשים, אלא בקודש הקדשים פנימה מעל הארון בבית ראשון או אבן השתיה בבית שני. ועל זה הייתה מחלוקת קשה עם הצדוקים אם מתקינים את הקטורת מחוץ לקודש הקדשים או בפנים (ספרא אחרי מות פרשה ב, ירושלמי יומא פרק א הלכה ה). בתורה מודגש תפקידה של הקטורת להגן ולסוכך על אהרון בבואו אל הקודש פנימה. הקרבנות הם המכפרים על החטאים: פר החטאת, שני השעירים וכו'. אבל חז"ל הרחיבו את כוחה ומשמעותה של הקטורת גם לכפרה. ראה מסכת יומא מד ע"א ומסכת זבחים פח ע"ב שנביא להלן.

⁵ תחנה חשובה נוספת (דלגנו על אזכור הקטורת למשל בקרבנות הנשיאים) היא מחלוקת קרח שם מופיעה הקטורת פעמיים: פעם בתחילתה במבחן שמשה מעמיד בפני מאתיים וחמישים האיש שנקהלו עם קרח עליו, ככתוב: "זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו: ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני ה' מחר ויהי האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש וכו'" (במדבר טז ו-ז). ופעם שנייה לאחר שלכאורה הסתיימה המחלוקת, כאשר בני ישראל מלינים על משה ואהרון "אתם המתם את עם ה'" (במדבר יז ו). שם החל נגף בעם ומשה שולח את אהרון עם המחטה והקטורת לעצור את הנגף ולכפר על העם, ככתוב: "ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף" (במדבר יז יא). הנה, בשעת חירום, יוצאת הקטורת מן המקדש החוצה. זאת ועוד, זה המקור המרכזי בתורה שהקטורת מכפרת ומשם כנראה נלקח ליום הכיפורים. וזה אגב, האזכור האחרון של הקטורת בתורה. האמנם? יש אזכור של הקטורת בספר דברים, מצא אותו (רמז, בסוף הספר). ויש גם אזכור בשם מושאל בספר בראשית, מצא אותו (רמז, קשור באברהם).

וּבָחַר אֹתוֹ מִכָּל שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכַהֵן לְעֹלֹת עַל מִזְבְּחִי לְהִקְטִיר קִטְרֹת לְשֹׂאת אֶפֶס לִפְנֵי וְאֶתְנֶה לְבַיִת אֲבִיךָ אֶת כָּל אֲשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (שמואל א ב כח).⁶

תִּכּוֹן תְּפִלַּתִּי קִטְרֹת לִפְנֵיךָ מִשָּׂאת כְּפִי מִנְחַת עֲרֹב: (תהלים קמא ב).⁷

משנת רבי אליעזר פרשה יב – התפילה והקטורת⁸

גדולה היא התפילה, שהקטישה הכתוב לקטורת. בוא וראה מה הקטורת חביבה, שציוונו הקב"ה לעשות לשלושה עשר מיני קרבנות מזבח אחד, ולקטורת מזבח בפני עצמה. חביבה היא הקטורת, שעל בטילתה נענש אחז, שנאמר: "גם סגרו דלתות האולם וקטורת לא הקטירו" (דברי הימים ב כט ז).⁹ חביבה היא הקטורת, שארבע עשרה קרבנות ישראל מקריבין ביום הכפורים, ואין כהן גדול שואל צרכו אלא בשעת הקטורת, שנאמר: "ויתן את הקטורת על האש לפני ה'".¹⁰ מניין שבאותה שעה היה מתפלל? שנאמר: "תכון תפילתי קטורת לפניך". מפני מה הקטורת חביבה כל כך? שאינה באה על חטא. שכל הקרבנות יש להן במה יתלו,¹¹ אבל הקטורת אינה באה על חטא. לפיכך אין היחיד מתנדב קטורת, חוץ מקרבן נשיאים, שהיה לפי שעה.¹²

ספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קמג – ראשונה ואחרונה בעבודת המקדש

אין מוקדם לתמיד של שחר אלא קטורת, ואין מאוחר אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת ופסח בערבי פסחים.¹³

⁶ הקטורת לא נעלמת גם בנביאים ובכתובים. כאן בתחילת ספר שמואל בתוכחה של איש האלהים לעלי הכהן הגדול (לאחר שזה כבר הוכיח את חפני ופנחס בניו שלא הלכו בדרך ישרה). הקטורת מוזכרת כאן כדבר הראשון של עבודת הכהנים, בדומה לברכת משה לשבט לוי: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ושימו קטורה באפך וכליל על מזבחתך" (דברים לג י) – תורה ומשפט, קטורת וקרבנות, זה סדר הדברים. הקטורת נזכרת גם בישעיהו א יג וגם שם בלשון תוכחה: "לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לך", וכן ביחזקאל ח ייא באזכור תועבות ירושלים: "ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב: ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים לפניו ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה". הקטורת נזכרת גם מספר פעמים בספרי דברי הימים בהקשר עם תיאור עבודת המקדש וחיידוש העבודה בימי חזקיהו, לאחר שבימי אחז: "גם סגרו דלתות האולם וקטורת לא הקטירו ועלה לא העלו בקדש לאלהי ישראל" (דברי הימים ב כט). ומכולם נזכר את הסיפור על עוזיה המלך שהקטיר קטורת, מה שמזכיר את קרח, דברי הימים ב פרק כו פסוקים טז-יט: "וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת: ויבא אחריו עזריהו הפהן ועמו פהנים לה' שמונים בני חיל: ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר לה' כי לפהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מה' אלהים: ויצעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובעצפו עם הפהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הפהנים בבית ה' מעל למזבח הקטרת: ויפן אליו עזיהו כהן הראש וכל הפהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת פי נגעו ה'". בדומה למה שאמרו חכמים לינאי המלך: "רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן!" (מסכת קידושין דף סו עמוד א).

⁷ הקטורת נזכרת גם בכתובים ושם דווקא לחיוב - הקטורת כדבר רצוי ומבורך. ראה גם תהלים סו טו: "עלות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה", משלי כז ט: "שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש" (ראה סמיכות שמן המשחה והקטורת בפרשתנו), ובשיר השירים ג ו בתיאור הרעיה: "מי זאת עלה מן המדבר קתימרות עשן מקטרת מור ולבונה מלל אבקת רוכל". ומכולם, חשוב הפסוק לעיל מתהלים קמא: "תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב" עליו רבו המדרשים. משעה שחורב המקדש ופסקה העבודה בו התקדש מקדש מעט ותפילה ותורה בו. ומכל מעשי המקדש למה נמשלה התפילה? לקטורת. לאותו ענן שמימטר ועולה כלפי מעלה ושופך זרועותיו לצדדים וממלא את ההיכל ואת הלב. התפילה היא הקטורת של ימינו (להקטיר ולפעמים גם קצת לקטר...) ולא בכדי נכנסה בריית 'פיתום הקטורת' לתפילתנו שחרית ומנחה ומוסף. אפשר שיש כאן גם סגירת מעגל עם הקטורת הראשונה של משה בעת הקמת המשכן שהקדימה את כל עבודת המשכן והמקדש. קטורת משה מהעבר האחד ו'תכון תפילתי קטורת' מהעבר השני – תפילה למשה איש האלהים.

⁸ נביא מעט מדרשים ונפתח במקום בו סיימנו במקרא, בפסוק: "תכון תפילתי קטורת לפניך".
⁹ בפסוק שם לא מצוין מי ומתי גרם להפסקת עבודת המקדש, רק מסופר שחזקיהו בנו של אחז חידש את העבודה ומכאן הקשר לאחז. הסמן לכך במקרא יכול להיות גם מהפסוקים במלכים ב פרק טז, ראה שם. וחכמים דרשו על אחז בירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב ובבראשית רבה מב ג: "למה נקרא שמו אחז שאחז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות". ראה דברינו [כי לא תשכח מפי זרעו](#) בפרשת וילך.

¹⁰ היא התפילה הקצרה שהיה כהן גדול מתפלל בקדש הקדשים. ראה מסכת יומא פרק ה סוף משנה א: " ... הגיע לארון נותן את המחיתה בין שני הבדים. צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן. יצא ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל". ראה דברינו [תפילת הכהן הגדול](#) ביום הכיפורים.

¹¹ יש סיבה למה אדם מביא קרבן. ואפילו קרבן עולה שהוא בד"כ נדבה, כבר ירדו חכמים לסוף דעתו של אדם מה גורם לו להתנדב ואמרו: "העולה מכפרת על הרהור הלב" (ירושלמי יומא פרק ח הלכה ז וההוכחה שם היא מאיוב שהקריב עולות בעד בניו: "כי אמר איוב אולי חטאו בני").

¹² עוד בשבח התפילה כזכרון לקטורת, ראה מדרש תהלים (שוחר טוב בובר) מזמור קמא ב: "תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. מהו תכון תפילתי? כך אמר דוד: ריבוני כשהיה בית המקדש קיים, היינו מקטירים לפניך קטורת, עכשיו אין לנו לא מזבח ולא כהן גדול, תקבל תפילתי ותקרע הרקיע ותכנס תפילתי". הדרשן "שכח" שדוד היה לפני בניין בית המקדש ומי שחיבר את ספר תהלים ערג לתקופת דוד ותלה דרשתו באילן גדול. שים לב לחשיבות של תפילת המנחה עפ"י פסוק זה שבתהלים.

¹³ חזרנו אל הקטורת שבמקדש. ראה שוב פסוקי המקרא, שמות ל ז-ח: "והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הגרת וקטינה: ובהעלת אהרן את הגרת בין הערבים וקטינה קטרת תמיד לפני ה' לדתיכם". בדומה למדרש ספרי כך גם הלשון בתוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק ד הלכה ב: " ... שאין לך קודם לתמיד של שחר אלא קטורת ואין לך שמתעכב אחר תמיד

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות יז ה – מפורענות לכפרה

"וּמִטָּךְ אֲשֶׁר הֵכִיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֹרֶק בִּידֶךָ וְכוּ" (שמות יז ה) - זה אחד משלושה דברים שהיו ישראל מתרעמין ואומרים של פורענות הוא. ואילו הן: מטה וארון וקטורת. קטורת זו, אמרו של פורענות היא. היא הרגה את נדב ואביהוא. לסוף ידעו שהיא של ברכה: "ויתן את הקטורת ויכפר על העם" (במדבר יז יב).¹⁴

תלמוד בבלי מסכת כריתות דף ו עמוד א (ירושלמי יומא ד ה) – פיטום הקטורת

תנו רבנן: פיטום הקטורת, הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה, מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר של ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר, קילופה שלושה, וקנמון תשעה, בורית כרשינה תשעה קבין, יין קפריסין סאין תלתא קבין תלתא... מלח סדומית רובע, מעלה עשן כל שהוא... חיסר אחת מכל סממניה - חייב מיתה.

א"ר יוחנן: י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני. אמר רב הונא: מאי קראה? קח לך סמים - תרי, נטף ושחלת וחלבנה - הא חמשה, וסמים אחריני חמשה - הא עשרה, ולבונה זכה חד - הא חד סרי.¹⁵

מסכת יומא פרק ג משנה יא – בית אבטינס שומרים על סוד הקטורת

ואלו לגנאי: של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים, של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת, הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד, בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב. על הראשונים נאמר: "זכר צדיק לברכה" ועל אלו נאמר: "ושם רשעים ירקב" (משלי י).¹⁶

מסכת יומא דף לח עמוד א – לשבח ולא לגנאי

"של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת". תנו רבנן:¹⁷ בית אבטינס היו בקיאים במעשה הקטורת ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעין לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן. של הללו מתמר ועולה כמקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן.¹⁸ וכששמעו חכמים בדבר אמרו:

של בין הערבים אלא קטורת ופסח בערבי פסחים וכו'". ראה דיון על כך בגמרא פסחים נח-נט שם משמע שהדלקת הנרות בערב היא הייתה הפעולה האחרונה בסיום העבודה במקדש. כך או כך, הקטורת הייתה מהעבודות הפותחות והסוגרות את עבודת בית המקדש (בלילה רק היו שורפים את האימורים). והדברים חוזרים למה שכתבנו לעיל על סגירת המעגל עם משה שפתח את מעשה המשכן בקטורת ועם הקטורת ששרדה אחרי חורבן המקדש – היא התפילה.

¹⁴ מדרש זה ממוקם בפרשת מסה ומריבה בה העם צמא למים ומשה מצטווה לקחת את המטה בו עשה את המופתים במצרים ולהכות בו בסלע. מעבר להוצאת המים, יש במעשה זה תיקון לדימוי של המטה בעיני העם, אשר הופך ממטה של מכות ואסונות למטה של רוויה ותחייה. ראה דברינו [מסה ומריבה](#) בפרשת בשלח וכן [ואת המטה הזה תקח בידך](#) בפרשת שמות. ראה בהמשך המדרש שם את הארון שהיכה בפלישתים והפך לברכה בבית עובד אדום הגותי. אך עניינו היא הקטורת. יש בקטורת, אולי בדומה לכל דבר שבקדושה, כח לכאן ולכאן, ולא לחינם היא נקראת "קטורת הסמים". וכבר אמרו חכמים, אמנם בעניין אחר: "סמא דחיי וסמא דמותא" (שבת פח ע"ב, יומא עב ע"ב). ראה גם בראשית רבה סא ו על אילן סם החיים הכרוך באילן סם המוות.

¹⁵ בתורה שבכתב נזכרים רק ארבעה סממנים: נטף, שחלת, חלבנה ולבונה (ראו הסבר לסממנים אלה בערך בויקיפדיה). אבל ביד חכמים (והכנים) הייתה מסורת מתורה שבע"פ של אחד עשר סממנים. ראו במדרש הגדול שמות ל לד פרשת כי תשא: "בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטרת אלא אחד עשר סממנין הללו. ואלו הן: נטף ושחלת וחלבנה ולבונה ומור וקציעה ושבולת נרד וכרכם וקושט וקנמון וקילופה אלו הן אחד עשר סמנין שנאמרו לו למשה בסיני והן שעושין אותן במשקל ידוע ומוסיפין עמהן בלא משקל מלח סדומית וכפת הירדן ועשב אחד שמעלה עשן ולא היה יודע עשב זה אלא אנשים ידועים וקבלה הוא בידן איש מפי איש". ראו גם פירוש רמב"ן בשמות ל לד על החיבור עם הבשמים הנזכרים בשיר השירים: "ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלושה, מפני שהוזכרו בשיר השירים (ד יד) נרד וכרכם ואהלות, והוא הקשט. יקראנו בלשון רבים, מפני שהוא שני מינין המתוק והמר. והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלושה, ואמר (שם) עם כל ראשי בשמים להביא הקדה, והנה הם כל סמני הקטרת". ופירוש רבי בחיי בן אשר מרחיב את פירוש רמב"ן ומוסיף את הקרבה לשמן המשחה שנזכר בפרשה בסמוך לקטורת: "והרמב"ן פירש כי מה שאמר: קח לך סמים, ביאורו סמים הנזכרים, והוא חוזר לבשמים שבשמן המשחה, כי סמים ובשמים הכל אחד. וכל הבשמים שבמעשה השמן היו נכנסים בקטרת, והנה היו במעשה הקטורת ט': אלה המפורשים בכתוב, ה' בשמן המשחה וארבע בקטורת, והוסיף לכתוב שנית "סמים" להוסיף על התשעה הנזכרים סמים אחרים, והם: שבולת נרד וכרכם. וקרא הכתוב מעשה הקטורת: "טהור וקדש". וזכתה ברייתא זו להיכנס אחר כבוד לתפילותינו אולי יותר מכל עבודה אחרת שבמקדש, בנוסחים ומנהגים שונים.

¹⁶ לאחר שצינינה שם המשנה (משנה י) לשבח אישים כמו מונבז המלך והילני המלכה שהרימו תרומה חשובה למקדש (לחיזוק בדק הבית ולבניין קבלו תרומות פרטיות של יחידים, בניגוד לשקלים - תרומת הלשכה - שהייתה חובה ובסכום קבוע ובמועד קבוע. ראה דברינו [הפסרת שקלים – בדק הבית](#)), מזכירה המשנה לגנאי משפחות ואישים שהייתה להם התמחות בתפקידים ומלאכות מיוחדים במקדש (וסביבו) ולא רצו לגלות את הסוד. הגמרא להלן מרחיבה בנושא על בסיס התוספתא שמהפכת בזכותם. שאלה חשובה ומעניינת היא אם מדובר בשעה שבית המקדש השני עוד היה קיים או לאחר החורבן. אם לאחר החורבן, נראה שדבר זה יכול ללמדנו על הציפייה "מהרה ייבנה בית המקדש" שמצויה להלכה במספר מקומות (ראש השנה לא ע"א, ביצה ה ע"ב ועוד). ואנו ע"פ נתמקד בבית אבטינס ובמעשה הקטורת.

¹⁷ תוספתא יומא פרק ב הלכה ו. ראה הסיפור על בית אבטינס גם בשיר השירים רבה ג ד.

¹⁸ ראה יומא כח ע"ב: "רבי אומר: אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה, תימור של לבנה - מתמר ועולה כמקל, תימור של חמה - מפציע לכאן ולכאן". שני דימויים מנוגדים של עץ התמר. וירושלמי יומא פרק ג הלכה ב: "מאור הלבנה מתמר ועולה, מאור

כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו, שנאמר: "כָּל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" (משלי טז ד) וחזרו בית אבטינס למקומן.¹⁹ שלחו להם חכמים ולא באו, כפלו להם שכרן ובאו. בכל יום היו נוטלין שנים עשר מנה, והיום עשרים וארבעה. רבי יהודה אומר: בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו: שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן, וילך ויעבוד עבודה זרה בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח:²⁰ מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן, וכשנושאים אשה ממקום אחר מתניין עמה שלא תתבסס, שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין,²¹ לקיים מה שנאמר: "והייתם נקים מה' ומישראל" (במדבר לב כא).²²

תניא, אמר רבי ישמעאל: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאתי אחד מבני בניהם, אמרתי לו: אבותיך בקשו להרבות כבודך, ורצו למעט כבוד המקום - עכשיו כבוד מקום במקומו, ומיעט כבודם.²³ אמר רבי עקיבא:²⁴ סח לי רבי ישמעאל בן לוגא: פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם לשדה ללקט עשבים, וראיתי שבכה ושחק. אמרתי לו: מפני מה בכית? אמר לי: כבוד אבותי נזכרתי. ומפני מה שחקת? אמר לי: שעתיד הקב"ה להחזירה לנו.²⁵ ומפני מה נזכרתי? אמר לי: מעלה עשן כנגדי.²⁶ - הראהו לי! - אמר לי: שבועה היא בידינו שאין מראין אותו לכל אדם. אמר רבי יוחנן בן נורי: פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו, אמרתי לו: מאין אתה? אמר לי: מבית אבטינס אני. ומה בידך? אמר לי: מגילת סממנין. - הראהו לי! - אמר לי: כל זמן שבית אבא היו קיימין - לא היו מוסרין אותו לכל אדם, ועכשיו - הרי הוא לך והיזהר בה. וכשבאתי וסחתי דברי לפני רבי עקיבא אמר לי: מעתה אסור לספר בגנותן של אלו. מכאן אמר בן עזאי: בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך. אין אדם נוגע במוכן לחבירו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא.²⁷

מדרש תנחומא פרשת תצוה סימן טו – הקטורת ככפרה

"ועשית מזבח מקטר קטורת" – זהו שאומר הכתוב: "שמן וקטורת ישמח לב" (משלי כז ט). הכתוב הזה מדבר בהקב"ה ובישראל. כיצד? בשעה שהיה כהן גדול נוטל את הקטורת באותה מחתה ביום הכפורים ונכנס לפני ולפנים בבית קדש הקדשים, שכן כתיב: "ולקח מלא המחתה גחלי אש" (ויקרא טז יב) - מה כתיב שם: "ונתן

החמה פוסה על פני כל המזרח". הקטורת דומה לתימור הלבנה, הגם שהייתה קרבה בשחרית עוד לפני הנץ ולא רק בין הערביים. אבל מדרש תנחומא תצוה יד מתאר את ענן הקטורת של יום הכיפורים בדימוי של אשכול: "וכשהיה ענן הקטרת מתמר ועולה ופונה למעלה ונעשה כאשכול היה יודע (הכהן הגדול) שנתכפרו עונות ישראל".

¹⁹ דרשות רבות נאמרו על פסוק זה ממשלי. ראה למשל תוספתא ברכות פרק ד הלכה א: "לא יטעום אדם כלום עד שיברך, שנאמר: לה' הארץ ומלואה... לא ישתמש אדם בפניו בידיו וברגליו אלא לכבוד קונוהו, שנאמר: כל פעל ה' למענהו". ובגמרא שבת נ ע"א: "רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שבראנו וברגליו וידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, שנאמר: כל פעל ה' למענהו". ובשמות רבה יז א על בריאת העולם ועוד ועוד. נראה שכאן משמעות הפסוק היא שכך הוא רצונו וכבודו של הקב"ה ולא בכדי ניתנה מיומנות זו בידי אנשים אלה. ראה שם בסיפור המקביל על בית גרמו שהתמחו בלחם הפנים אמירה דומה אך על בסיס הפסוק בישעיהו מג ז: "כל הנברא בשמי ולכבודי בראתי".

²⁰ למרות שסימן כאן מי שסימן נקודתיים, נראה שאזכור השבת של בית אבטינס הוא גם על המסופר בקטע הקודם, שלא רצו לגלות את הסוד כדי שלא יעשו את הקטורת לעבודה זרה, ולא רק על מה שמסופר להלן שנשותיהם וכלותיהם לא היו מתבסמות. בכך מרככת כאמור התוספתא את דברי המשנה ששפטה אותם לאגנאי.

²¹ לא רק בנות אבטינס אלא: "נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח קטורת, כלה שבירושלים אינה צריכה להתקשט מריח קטורת" (יומא לט ע"ב). עוד שם ובמשנה ביומא ג ח: "עזים שביריחו היו מתעטשות מריח הקטורת". לבריאות.

²² פסוק שאומר משה לבני גד ובני ראובן כשהתנה איתם את קבלת עבר הירדן המזרחי בהתגייסותם חלוצים לכיבוש עבר הירדן המערבי. ראה דברינו **והייתם נקיים מה' ומישראל** בפרשת מטות.

²³ "תניא" זו איננה בתוספתא ושולבה בדרשה בגמרא בין שני תוספתות (ראה להלן). ר' ישמעאל שופט לחומרה את צאצאי בית אבטינס לאחר החורבן ואומר: הבית, הגם שחרב, כבודו במקומו. או בשל ההלכה שמקום המקדש עדיין בקדושתו הגם שחרב ("קדושתן אף כשהם שוממים"), או בגלל מקדשי מעט. אבל אתם בית אבטינס, כל כבודכם היה מותנה בקיום המקדש, ומשעה שחרב, גלה כבודכם.

²⁴ כאן חזרנו לתוספתא יומא, פרק ב הלכה ז.

²⁵ ראה גמרא סוף מסכת מכות כד ע"ב על החכמים שעלו לירושלים וכשהגיעו להר הבית בכו ואילו רבי עקיבא צחק. האם מבן משפחת אבטינס למד ר' עקיבא לבכות ולשחוק כאחד? להתאבל ולצפות בתקווה?

²⁶ מה הזכיר לך את בית המקדש ועבודת הקטורת? שראה מולו בשדה את הצמח המיוחד שגורם לעשן להיתמר יפה כנ"ל.

²⁷ משפט מסכם זה של בן עזאי חל על כל הסיפור, כפי שמפרש רש"י בגמרא שם: "מכאן אמר בן עזאי - ממעשה בית גרמו ובית אבטינס שבקשו חכמים לדחותם ממקומם ולא יכלו. בשמך יקראוך - לא ידאג אדם לומר: פלוני יקפח פרנסתי, כי על כרחך, בשם יקראוך לבוא ולשוב במקומך. ומשלך יתנו לך - כלומר, לא משלהם הוא מתנה אלא מזונות קצובים לך מן השמים". ראה דברינו **מידך נתנו לך** בפרשת תרומה. שם הקשר הוא ישיר בין האדם התורם לדבר של קדושה ובין הקודש, ואילו כאן הקשר הוא באמצעות אדם אחר שזכה לנתינה מהשמים. ושם מדובר על המשך הדרשה על המלכות שאינה נוגעת בחברתה, נראה כתוספת אסוציאטיבית של הדרשן בגמרא, ראה הסיום במקור בתוספתא: "מיכן אמר בן עזאי: משלך יתנו לך בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך, אין שחכה לפני המקום, אין אדם נוגע במוכן לחברו". יש סדר וסיבתיות בעולם.

את הקטורת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטורת". מהו " וְכָסָה"? לשון מחילה הוא, כענין שנאמר: "כסית כל חטאתם סלה" (תהלים פה). וכשהיה ענן הקטורת מתקמר ועולה ופונה למעלה ונעשה כאשכול, היה יודע שנתכפרו עונות ישראל שנאמר: "אשכול הכופר דודי לי" (שיר השירים א ד) - אם נעשה כאשכול ענן הקטורת והיה מתמר ועולה, היה יודע²⁹ שנתכפר לישראל ושתקבלו מעשיו. ואם לא כסה ענן הקטורת, היה יודע שהוא מת שנאמר: "וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות" (ויקרא טז ג). נמצאת אומר שכהן גדול וכל ישראל מרתיחים בשעה שכהן גדול נכנס לפני ולפנים עד שהיה יוצא בשלום. כיון שהיה יוצא היתה שמחה גדולה בישראל שנתקבל ברצון, שנאמר: "שָׁמֵן וְקִטְוֹת יִשְׁמַח לָב" (משלי כז ט). שמן - זה כהן גדול שנמשח בשמן המשחה, וקטורת - אלו ישראל שהיו רואין ענן הקטורת שהיתה מתמר ועולה והיו שמחין הוי: "שמן וקטורת ישמח לב"³⁰.

אבן עזרא משלי פרק כז פסוק ט – משמחי הלב

"שָׁמֵן וְקִטְוֹת יִשְׁמַח לָב וּמִתֵּק רֵעָהוּ מֵעֲצַת נַפְשִׁי". שמן - למשחה וקטורת להריח נותן שמחה ללב. וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפש שיעצוהו מתק סוד כאשר יועץ לנפשו המתק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד.³¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: לא הספקנו להביא את כל המדרשים על הקטורת. ראה מורה נבוכים לרמב"ם חלק ג פרק מה שאולי מנמין קצת את שבחי הקטורת כשהוא מציין שעיקר תפקידה היה לסלק את הריחות הרעים של הקרבנות: "וכאשר היו שוחטים במקום המקודש בהמות רבות בכל יום ומחתכין בו הבשר ושורפין ורוחצין בו הקרב והכרעים, אין ספק שאילו היו מניחים אותו על זה הענין היה ריחו כריח מקומות הבשר. מפני זה ציוה להקטיר בו הקטורת שתי פעמים בכל יום, בבקר ובין הערבים, להטיב ריחו וריח בגדי כל העובד בו". וכבר תקפו אותו רבים על כך. ראה דברינו [מזבח הזהב – מזבח הקטורת](#) בפרשת תצוה שם הבאנו את הדברים בהרחבה.

²⁸ הדגש הוא על ענן הקטורת שהיה מיתמר בצורה של אשכול ענבים. אבל נראה שצריך לקרוא בדרשה זו גם את הפסוק הקודם שם: "צָרוּר הַמֵּר דּוֹדֵי לִי בֵּין שְׂדֵי יְלִין: אֲשַׁכַּל הַכֹּפֶר דּוֹדֵי לִי בְכַרְמֵי עֵין גְּדִיל". הפסוק הקודם מדבר על ריח הקטורת "צרוּר המור" ובדי ארון העדות היו בולטים מהפרכת כמו שדיים. ראה גמרא יומא נד ע"א: "ויארכו הבדים. יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין - תלמוד לומר ולא יראו החוצה. הא כיצד - דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אשה, שנאמר: צרוּר המר דודי לי בין שדי ילין". ראה שם גם האינטימיות של "הכרובים שהיו מעורים זה בזה". ראה דברינו [מעשה הכרובים](#) בפרשת תרומה.

²⁹ הכהן הגדול.
³⁰ אחת בשנה, ביום הכיפורים עושה הקטורת צעד גדול פנימה. לא עוד קטורת על מזבח הזהב הפנימי בקודש בהיכל, להבדיל ממזבח הקרבנות החיצוני, אלא בקדש הקדשים פנימה. על הקו הישר שמשוך מהמזבח החיצוני, דרך מזבח הזהב הפנימי אל ארון העדות שמבעד לפרוכת - צעד גדול פנימה. בתורה כאמור הקרבנות מכפרים, אבל בדרשות חז"ל הורחבה הכפרה גם לקטורת. ראה גמרא יומא מד ע"א (זבחים פח ע"ב): "אמר רבי יצחק בר אבדימי, וכן אמר רבי אלעזר: אמר קרא וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל - איזהו כפרה שווה לו ולביתו ולאחיו וכהנים ולכל קהל ישראל? הוי אומר זה הקטרת הקטורת. - וקטורת מכפרת? - אין (כן), דהא תני רבי חנניא: למדנו לקטורת שמכפרת, שנאמר: ויתן את הקטרת ויכפר על העם". ממחלוקת קרח ועדתו למדנו שיש בקטורת גם את כח הכפרה ועצירת המוות. ראה הפסוק שם, במדבר יז יא: "ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם פי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף". מי גילה סוד זה למשה שידע לצוות לאהרון בלי שצווה ע"י הקב"ה? - מלאך המוות. ראה גמרא שבת פט ע"א בסוף הסיפור של וויכוח משה עם המלאכים על הורדת התורה: "מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב, ומסר לו דבר, שנאמר: עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות. אף מלאך המוות מסר לו דבר, שנאמר: ויתן את הקטרת ויכפר על העם. ואומר: ויעמד בין המתים ובין החיים וגו', אי לאו דאמר ליה - מי הוה ידע?".

³¹ ראינו להביא בסוף דברינו את הפסוק מספר משלי כז ט בו חתם מדרש תנחומא לעיל, בשלמותו. ואת פירוש אבן עזרא עליו. פירוש שאולי ממשיך את רש"י שם: "שמן וקטורת - ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב: ומתק רעהו מעצת נפש - מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצתו וכו'". חבר טוב שממתיק לרעהו שיחת רעים וחברותא הם טובים ומחיי נפש כמו השמן והקטורת במקדש.